

ГОЈКО БОЖОВИЋ

СТВАРНОСТ И ГРАДИВО

О поезији Радомира Уљаревића

Избор је суштински важан у поезији. Најпре избор песничког гласа до кога постепено треба доћи, избор тема и песничких средстава, избор поетичких начела на којима настају песме и која сама постају основа једног песничког мишљења, али веома је важна и ригорозност до које долазе само најбољи међу песницима.

Склопљено из петнаест песничких књига објављених од 1978. до 2018. године, током којих се у српској поезији променило неколико поетичких епоха, на позорницу изашло неколико песничких генерација и обликовало се неколико изузетних песничких судбина, *Градиво* Радомира Уљаревића, објављено 2019. године, истовремено је и књига сабраних песама и књига изабраних песама. Књига изабраних песама је по томе што ту нису све песме које је Уљаревић писао и објавио у својим ранијим књигама, а сабране зато што сам песник у уводном есеју недвосмислено каже да су све његове песме управо оне које се налазе у овој књизи, док све оне које му се нису нашле при руци или му се у овом тренутку нису учиниле погодним да буду укључене у ово издање, заправо, излазе из круга онога што сматра саставним делом своје поезије.

Градиво је пробрано песничко искуство и сведочанство о великим изазовима пред којима се налазио песник, али и наша савремена књижевност. Захваљујући оваквим књигама, уцело видимо једну песничку авантуру, и то како њен садашњи ток, тако ништа мање и поетичке мене и тематске садржаје. Пратимо изблиза како су се мењали облици који су песника нарочито занимали и како су се изазови у овој поезији трајно установљавали да је никада не напусте. *Градиво* је отуда велика ретроспектива и сума једног песничког искуства.

Сумарно читање *Градива* могло би да препозна три основне фазе у поезији Радомира Уљаревића. Те три фазе нису обележене ни приближним бројем написаних песама у оквиру сваке од њих, ни подједнаким бројем песничких књига, ни временским периодима које обухватају унутар овог песништва, али се јављају хронолошким редом, онако како је настајало ово песништво. Свака наредна фаза, са свим посебностима које носи на плану форме, поступка и тематског израза, проистиче из претходне, водећи занимљив и сложен дијалог с њом. Те три фазе оличавају и откриће три доминантна песничка света до којих се у овој поезији дошло.

Прва фаза обележена је раном Уљаревићевом књигом *Бријива* (1980). На самом почетку песник је од својих искустава и од својих сећања, од запамћених прича и од чудом и случајем сачуваних фрагмената једног постојања обликовао читаву фантазмагорију. Од света које је реално постојао и потврђивао се у свом дугом трајању, али који већ у песниковом времену више не постоји у реалним оквирима живота обликован је са изразитом доживљеношћу и непосредношћу свет који постоји у оживљеном простору сећања. Поезија у неком од најбољих својих тренутака и настаје управо од сећања. У поезији несумњиво остаје оно што пребива у сећањима као привилегованој форми мишљења и искуства. Колико песничка књига потврђена у просторима носталгичног, па самим тим и непоправљиво минулог сећања, *Бријива* је и речник ствари из непосредног окружења, из емотивног искуства, из првог сусрета са светом и првог доживљаја света. Као да је песнику било неопходно да се на самим почецима своје поезије најпре обазре у свету у коме се нашао, у свету у коме су ипак постојале неке стајне тачке и у коме је могуће памтити неке привилеговане, изабране фрагменте стварности и живота. Отуда су већ наслови песама у књизи *Бријива* мали, сажети изводи из непосредне стварности. Они имају изузетно велику емотивну носивост управо зато што почивају на принципу сећања, на принципу породичне историје или пак на принципу дубоко доживљеног искуства које се носи као нека врста пртљага с којим се човек опрема за одлазак у свет.

Бритва и косијер, машице и вретено, труд и кремница, дуванкеса и потковица, путило и московка, коприва и клен, кутија и колијевка – само су неки од израза тог патријархалног света који се пажљиво и емотивно усредсређено реконструише у модерним стиховима *Бријиве*. Два света се срећу у овим стиховима. Један свет, онај патријархалне цивилизације, исказан је посвећеним предметима и изабраним фрагментима свог сачуваног трајања. У њима се види митска и симболичка снага тог света. Други свет, онај у коме настају песме из ове књиге, оличен је у модерној свести да је једно

време завршено и да, упркос евокативном тону ових стихова, у њима осваја јасна свест о другачијим изразима модерног доба. Слом патријархалне цивилизације оличен је у модерној свести да је тај слом несумњиво већ наступио. Тако се, на пример, у песми „Бритва” јавља чвор на алки. Тај чвор завезао је „покојни ђед”, главни лирски јунак ове књиге, али „никад нијесам сазнао зашто”. То зашто могло би можда бити одгонетка и једног света и његовог краја, али упркос изостанку тог сазнања и неотклоњивости те чињенице оличене у „покојном ђеду”, „тај обични чвор од опуте” има магијско дејство у новим „комадима живота”. У песми „Косијер” указује се најпре богата историја овог оруђа, утолико симболички тежа што се доводи с најславнијом историјом читаве заједнице, у распону од Вучедолске битке до „деветстотреће”. Савременост, међутим, има посве друго лице и косијер, упркос свој слави и вучедолским крвавим знамењима, остаје „изгубљен негдје / иза куће”. Песма „Кременица” још снажније истиче овај зјап у времену и пропаст у постојању:

Јер без варнице
У ништа ћемо стићи

У ничијем времену
Губи се сваки траг.

Изабрани предмети имају симболичку вредност, али више не и стварну снагу. Зато је време „ничије”, док је „ништа” коначни исход свега. Отуда се у песми „Кутија” указују „заборављене године” и „лањски снијег”, а трагови присуства немају више истинску пуноћу: „Све што смо чували / Сад мртво лаје”. Искуство окончаности сажето је у завршној песми *Бришве*, у „Запису”:

Све су то минуне ствари
Све су то бивши знаци
Све смо то ми

Све је то мртво
А није још
Како ће.

Ми смо минуне ствари, ми смо бивши знаци. Модерни свет песниковог искуства сведочанство је завршености патријархалног света из чијег наслеђа песник реконструише елементе некадашњег постојања. У том мртвом, што ће у временима која ће доћи бити

још више мртво, огледа се сва драма патријархалне цивилизације. Суочена са светом модерног доба, она се повлачи и нестаје, она се више не може реконструисати осим у фрагментима, њени трагови остају у носталгичном сећању, као део песничке археологије, а не стварног живота. То показује и само скоро непрестано присуство ђеда у *Бриџви*, најчешће именовано као покојног. Заједно са Скадром и Бардањолтом и још пре тога с Вучјим долем, ђед је чувар патријархалне цивилизације, глас из времена, недвосмислена потврда да је историја постојала и пре савременог тренутка, али и знак померања у дубљу прошлост, међу неспорне чињенице ишчезле херојске цивилизације.

Утолико је *Бриџва* откриће света који је нестао. То је свет детињства, свет породичне традиције, предачког искуства и историјског трајања. Тај свет се у својим различитим формама већ распао, он не постоји као самоодржива и саморазумљива целина већ само преко фрагментарног присуства појединих аспеката некадашњег света, преко предмета и ствари који имају емотивну и митотворну снагу, али више не и реалну улогу. Док су у минулом свету речи и ствари биле у ненарушивом савезу, непрестано изнова потврђиваном у конкретном и свакодневном искуству, у свету модерних времена у којима настају и песме из *Бриџве* речи и ствари су дошле у раскол који је готово немогуће превладати. Ствари су у минулом свету биле реткост, па су, попут људи који су их користили, имале историју и сопствено дуго трајање, док у модерним временима ствари имају привремену употребну вредност, без икакве симболичке позадине или дуже историјске употребљивости. У минулом свету ствари су сопственим трајањем обележавале извесност света и сигурност људи у њему, док у модерном свету ствари чине очигледном привременост, пропадљивост и општу несигурност. Као што нестају ствари, заједно с њима нестају и речи које су их означавале и доводиле у везу с нашим искуством.

Свет који нестаје материјализује се у *Бриџви* преко ствари које нестају. Откривајући свет који је нестао и остављајући га нужно иза себе у књизи евокативне и носталгичне песничке реконструкције ствари, ситуација и догађаја, песник улази у стварни свет искуства, у свет модерних релација и процеса. То је оквир за драму модерног субјекта суоченог са социјалним, политичким и идеолошким силама своје егзистенције. На тој драми почива друга фаза Уљаревићеве поезије започета књигама *Прикујљања Њодаџака* (1981) и *Преса* (1985), а настављена песничким књигама које су објављене током осамдесетих и у првој половини деведесетих година, закључно с књигом *Говори и чланци* (1993).

У песми „Прикупљање података” из истоимене књиге, која, попут сваке књиге прелаза, неутралније третира стварност од веристичке силине којом ће се одликовати наредна песникова остварења, каже се:

И ја прикупљам податке
О њима
О овом свијету.

Исказан на овакав начин, то ће остати недвосмислен и трајан поетички захтев социјалног веризма у Уљаревићевој поезији. Свет, управо овај свакидашњи, треба представити што непосредније и веродостојније, са што више чињеница и детаља по којима ће се пратити и препознавати друштвена стварност осамдесетих. Критичка интонација постаје тако сама основа епохалне свести која ће у периоду од деценију и по завладати у овој поезији. „И зато у овом свијету / Немам никога”, каже се у песми „Долазим са оне стране”, чиме се изражава усамљеност лирског субјекта у изглобљеном свету без смисла и без наде, без слободе и без истине, пуном изобличених фигура и обесмишљених догађаја. Осећање згађеност и отпора, критичке позиције и несмирениости испуњава ове песникове стихове, због чега Уљаревићеве песме из овог периода често јесу драматизовани монолози субјекта баченог у дубоко дехуманизовани и отуђени свет. У поменутој песми „Долазим са оне стране” каже се:

Као снажна утвара
Стојим у општем ужасу
Без смисла.

У испражњеном свету квар је сувише дубок и темељан да би ствари могле да се поправе. „Касно је да се ишта поправи”, каже се у стиху који је и наслов песме у књизи *Преса*. Та немогућност суштинског поправљања у једнакој мери погађа и сам лирски субјект и свет који је једини оквир његове егзистенције. Описујући стање ствари, песник настоји да своје стихове испуни што карактеристичнијим и веродостојнијим призорима и догађајима како би предочио упечатљиву представу света изгубљене аутентичности и помешаних релација, о чему, на пример, говори песма „Пас и његов двојник” из књиге *Предговор* (1991), која је, заједно са *Зимским дворцем* (1990), најизразитији пример социјалног веризма у овој поезији:

Вертикално и хоризонтално у истој су равни
Горе је доле десно је лево
Врата су кров над вакуумом.

Осведочавајући се као „нова конкретност”, што је наслов једне песме у књизи *Говори и чланци*, Уљаревићева поезија у другој фази изражава критичку слику свега што је израз песничког и егзистенцијалног искуства. Почињући као реконструкција минулог света, Уљаревићева поезија у овој фази постају заоштрена деконструкција задатог света.

Евокативни и носталгични тон песничке реконструкције уступа у другој фази Уљаревићеве поезије место иронији и демистификацији, критичкој и сатиричној интонацији, хуморном, гротескном и хиперболичном приказивању света. Глас социјалног веризма у стиховима Радомира Уљаревића постаје један од најизразитијих критичких тонова у нашој савременој поезији. Од половине седамдесетих до почетка деведесетих година социјални веризам је један од најраспознатљивијих токова у укупној европској поезији, у тој мери да су неки од најважнијих песничких опуса настали управо у кључу социјалног веризма. Песници социјалног веризма суочавају се у својим стиховима с конкретним изазовима дана, са идеолошким и политичким питањима свог времена, с друштвеним и технолошким стандардима епохе. Критичка снага поезије израста из њене непосустале спремности да говори о питањима дубоко конкретизованог искуства. Постајући ангажована, поезија социјалног веризма постаје и апелативна, недвосмислено адресирана на изазове датог времена који постају њена тема и на своје читаоце који постају њени саговорници. Поезија је истовремено ангажована до крајње препознатљивости, док, с друге стране, непосредно дату стварност критикују из угла који у себи садржи елементе традиције и искуства, мита и историјског трајања.

У песничком опусу Радомира Уљаревића који се обликовао у осамдесетим и у првој половини деведесетих година XX века дефинишу се отуда, заправо, два света. Једно је свет око нас изложен беспштедној песничкој критици, непосредно дат, доживљен и проживљен. То је свет социјалне, политичке и идеолошке стварности. То је свет демонског обиља и визуелних и етичких изобличења. Визуелна изобличења изискују гротеску као стилски и реторички израз, етичка изобличења изискују критички патос демитологијације. Саздан од најизразитијих политичких својстава, то је свет реалног социјализма, а с друге стране у токовима деведесетих то је свет постсоцијалистичке транзиције. И у једном и у другом облику друштвена стварност је кључни изазов с којим се суочава

песник. У читавом низу његових књига формулише се тај сусрет са стварним светом и с његовим искуствима и чињеницама. Песник се врло смело и врло беспопштено суочава са изазовима стварности тако што, један по један, демаскира идеолошке слојеве, али и сам идеолошки језик. Језик идеологије јесте, заправо, најопасније средство којим се може имобилизирати нека стварност, јер је тај језик сила која нас најснажније одваја од стварног искуства и од потребног сусрета са стварношћу. Посвећене управо том питању језика идеологије и том демаскирању идеолошке стварности и механизма уз помоћ којих политичке, друштвене или идеолошке силе једног историјског времена обликују стварност према својим очекивањима и потребама, социјални веризам Радомира Уљаревића овладава разуђеним репертоаром критичког говора, при чему су елементи непосредно дате стварности неопходни услови настанка саме песме.

Упоредо са снажном песничком критиком, у овој поезији, међутим, постоји и нескривену чежњу за стварним светом, ослобођеним од слојева идеолошког језика и лишеним политичког интервенционизма карактеристичног за тоталитарна друштва XX века. Ако је у књизи *Бриџва* свет био доступан кроз сачуване предмете света који се евоцира, ако тај свет није био измештен, нити је био далек од лирског субјекта или пак суспендован вишим друштвеним силама већ је само окончачо свој тренутак у времену, у каснијим Уљаревићевим књигама постоји стална чежња за светом, потреба да се свет препозна и пронађе у својој аутентичности. Али песник истовремено не пропушта да евидентира то што постоји око њега, свет који је постао тако далек и отуђен, огрезао у језичке и политичке, друштвене и идеолошке обмане. Уљаревићеве песме из овог периода су, заправо, демитологизација идеолошког и политичког света који је постојао у стварном животу људи и чије последице се из тог живота никада нису уклониле. Када погледамо начин на који песник демитологизује тај идеолошки свет и језик који се из перспективе тоталитарне идеологије покушавају наметнути као једина стварност, онда видимо да песник, пре свега, прибегава иронијском говору у свим његовим замислим издањима. Тај распон иронијског говора врло је разуђен, али иронијски модус је песников трајни избор у поезији. Можемо га препознати кроз духовитост, потом кроз језичке обрте, али и кроз спремност да се реинтерпретира или преиспита и у другом, изокренутом кључу прикаже готово свака ствар овога света. Иронијски модус је отуда привилеговано песничко средство које Уљаревић користи у највећем броју песама у књизи *Градиво*. У песмама из осамдесетих и прве половине деведесетих година, поред ироније, а с њом у

нераскидивој вези, стоје још нека сродна средства песничког говора, најпре изражен хумор, перманентна хипербола и гротеска.

Трећа фаза у песништву Радомира Уљаревића настаје после 2000. године и после књиге *Ојис*. Ова књига означава тиху и постепено, али и далекосежну поетичку промену. Док су песме из књиге *Бришва* биле откриће света какав је постојао, потонулог у променама парадигми и претрајалог у носталгичним сећањима и сачуваним предметима, док су књиге из осамдесетих и прве половине деведесетих биле судар са чињеницама идеолошке и политичке стварности, потцртан демаскирањем доминантне идеологије, Уљаревићеве стихове после 2000. обележава померање од социјалног веризма – који и даље остаје снажно присутан у овим стиховима, али више није једино искуство – према магијском веризму. На тај начин се још једном проширује свет ове поезије. Свет детињства и још старији свет који је претходио детињству постао је у песмама из осамдесетих једино дати свет идеолошке стварности једнопартијског социјализма, да би се у двехиљадитим, после слома идеологија и других великих прича, свет неслућено проширио у расутом мноштву искустава с којима песнички субјект није миран, али међу којима настоји да пронађе и могуће искуствене ослонце. Патријархални свет је нестао из искуства, свет социјализма је пропао у неразрешивим противречностима између великих објава и мучне и ограничавајуће стварности тоталитарног друштва и „заробљеног ума”, да би нас у новом времену песник суочио и са објавама пропасти и с потрагом за смислом. Сваки свет је трошан и већ пропао, не само свет једног детињства, нити само свет једне идеологије, тако нам говоре песникови стихови: од идиличног света детињства, преко непрестано одлаганог остварења идиле реалног социјализма, до модерног света у коме нема обједињујуће приче ни целовитијег значења већ се разлистава на мноштво крхотина међу којима, увек изнова и никад са извесношћу, ваља трагати за смислом и значењима. Отуда се у овој поезији често јавља мотив двојника, као и слике удвојености људи, ствари и догађаја које су саставни део потраге за аутентичношћу и за стајним тачкама разумевања. На том трагу настале су песме „Тигрови” и „Свилен гајтан” из књиге *Ојис* или песма „Један и други” из књиге *Ни а* (2002).

Проширење песничког света и предмета песничког мишљења и певања можемо видети већ у чињеници да у песмама из двехиљадитих има веома много топонима из различитих геокултурних простора. То су некада велики градови, некада удаљена места, некада симболички важни простори културе и традиције, религије и духовних средишта у којима људи различитих усмерења покушавају да нађу зрно смисла и спас у данашњем свету. Делта Дунава

и Сена, Румунија и Русија, Турн Северин и Крајова, Букурешт и Хамбург, Бергамо и Болоња, Париз и Чикаго, Света Гора и Хиландар – само су нека од места ове модерне песничке аргонаутике у којој траје потрага за призорима и догађајима модерног света. Предузето проширење света открива промену поетичког акцента од социјалног до магијског веризма, од демаскирања једино могућег погледа на свет до критичког преиспитивања разнородних искустава света уз сталне покушаје да се осмисли дубоко индивидуализовано виђење света у нестајању.

У овим песмама у исти мах препознајемо потребу за још једним дијалогом. То више није само дијалог с друштвом и његовим политичким и идеолошким окружењем, како је било уобичајено у ранијим песниковим стиховима, то је сада наглашена потреба да се води садржајан дијалог с горњим релацијама. Смисао који није нађен у песничким преиспитивањима социјалног поретка сада покушава да се нађе у причама дугог трајања културе или хришћанске традиције. Тај дијалог можемо да слутимо и осећамо, а у неким песмама и књигама недвосмислено га доживљавамо. Врхунац тог тока Уљаревићеве поезије јесу песме из књига *Школа одучавања* (2015) и *Нови часови* (2017).

На сличан начин, у тону страсне и хуманистичке запитаности, Уљаревић у књизи *Пејео* (2020) преиспитује зло како у историји тако и у савременом контексту. Ако је у једној од претходних књига проговорио у име дечака, избеглице из Сирије, који је смрт нашао на несуђеној обали свог избеглиштва: „Све ћу вас казати код Бога”, у књизи *Пејео* песник се суочава с неким од најужаснијих догађаја Другог светског рата и историје која је постала наша свакодневица. Од логора и јама, усташких злочина и прогона, преко злочина ОЗНЕ и искуства репресивног комунистичког поретка, до савремених ратова и војних интервенција, злочина и људских патњи, политичких манипулација и идеолошког инжењеринга, песник истрајно разматра присуство зла у историји и свакодневици. Зло није инцидент, читамо у овим етички узнемиреним и ангажованим песмама већ је оно трајно присуство у људском искуству као негација хуманистичких потенцијала и као опрека сваком човековом открићу смисла. То присуство зла непрестано мења форме у којима се појављује у различитим часовима историје, али не мења интензитет своје објаве. Критички тон Уљаревићевих песама полази од њихове документарне основе. Почивајући на неком упечатљивом детаљу, одломку из докумената и архива, епизоди из каквог сведочења, песме Радомира Уљаревића памте и сведоче, износе пред нас и опомињу у готово профетском тону. Уљаревићева поезија остаје етички заинтересована и кри-

тички изоштрена. Полазећи од зла у историји, а сежући до зла у свакодневици и у савремености, међу чињеницама политичке и социјалне стварности, Уљаревић се оглашава као песник који дубоко верује у етичку димензију песништва. Модерни човек живи са историјом и с њеним објавама, каткада драматичним и ужасним по последицама, а поезија је један од последњих преосталих начина да се историја и њене последице разумеју и запамте.

То је перспектива коју подразумева и песникова књига *Ог свећа њо двоје* (2021) као целовита и заокружена прича у распону од непосредне стварности до новијих или нешто старијих историјских тема, од песничких недоумица до религијских запитаности. Поезија као сусрет с разноликим искуствима и изазовима стварности основни је поетички захтев Уљаревићеве књиге. Затечен у свету, несмирени лирски субјект, удаљен од сваке равнодушности, преиспитује како утицајне идеје попут краја историје, тако и мноштвена лица света у сусрету с градовима и обичајима, пределима и искуствима, како поразна искуства историје с којом се живи, тако и потрагу за смислом без које свакодневица постаје неподношљива. Отуда песме у књизи *Ог свећа њо двоје* најчешће истражују елементе свакодневице и њихов одјек у метафизичком. На тај начин један препознатљив песнички глас сведочи изблиза о стварности какву знамо и коју излаже беспошtedном критичком преиспитивању. Тај песнички глас једнако посеже и за подигнутим тоном и за иронијом, и за разумевањем света у кључу социјалног веризма и за сликом света насталом на основама магијског веризма.

У доцнијој књизи *До исцјека њеска* (2022) можемо видети како свет није ни одбачен, ни заборављен, упркос томе што су изражена критичка нота и социјални веризам прожети, па понекад и у сенци богоукренутих питања људске егзистенције. Док је у свету идеолошког друштва кроз критичке, црнохуморне и иронијске преокрете трагао за смислом уз који су може очувати интегритет људског живота, у новим песмама Уљаревић трага за смислом без кога живот уопште није могућ. Свет ваља изнова осмислити. Да би се то учинило, нужно је постављати прва и последња питања, срести се с траумама историје и понорима друштва, осврнути се око себе, отворених очију сагледати свет и суочити се са собом, да би човек тако, обновљен и сабран, говорио молитву као песму и послушнвао песму као молитву. Иза песама у књизи *До исцјека њеска* стоје пуна зрелост, процеђено искуство и изоштрено језичко умеће.

У Уљаревићевој поезији осамдесетих и прве половине деведесетих година XX века оличена је драма субјекта изложеног репресији друштва у коме живи. У песниковим стиховима из последње две деценије видимо сусрете с најсложенијим духовним питањима,

због чега драма субјекта више није само драма његовог непосредног политичког окружења. Одједном видимо да је цео свет у једној врсти велике промене. Измештен из стварног и очекиваног поретка, свет у коме живимо и у глобалним и у локалним размерама постаје свет испуњен незадовољством, али то је и свет у чијем се окриљу не може пронаћи никаква врста уточишта. Песник уточиште тражи у тим духовним и просветљујућим местима, у духовним вредностима и смирујућим искуствима живота. Такву једну врсту хармонизујуће снаге и уношења вапијућег, потребног смисла у савремени свет песник проналази, рецимо, у књизи *Школа одуговлања* у истраживањима светогорских простора, искустава и тајни. Света Гора постаје простор и свет потпуно другачији од нашег свакодневног простора и од нама познатог света.

Песма „Све ћу вас казати код Бога”, из књиге *Нови часови*, заокружује у једном виду овај ток у поезији Радомира Уљаревића. Написана у име убијеног трогодишњег дечака из Сирије, ова песма осветљава једну од многобројних драма савременог света у коме није могуће наћи утеху и правду у пољу људских односа већ само у стварности дубоке вере да постоје боље вредности и истинитије ствари. Патос који стоји иза стихова ове песме истиче критички заштрено искуство недовољности социјалног света у који непрестано изнова, упркос свему и због свега, треба уносити осмишљавајуће изразе вредности. На тај начин магијски, одземљени веризам ове поезије продубљује критички опис стварности.

На самом крају уводног аутопоетичког есеја у књизи *Градиво* Уљаревић каже да су његове стихове „осјенили” страхом и надом догађаји „који свијет чине тако страшним мјестом”. То није било који страх и није било каква нада. То је, каже песник, страх од неизбежног и нада у немогуће. Страх од неизбежног остварује се у свету социјалне стварности и он је свој израз пронашао у песниковом социјалном веризму. Нада у немогуће, показују то песникови стихови из разних књига и времена, није од овог света, али је свет без ње неподношљив. Та нада је дубока вера и истинска потрага за смислом заоденута у стихове магијског веризма.

Премда остварена другачијим песничким средствима, песма „Лаза Костић њим самим” (2023) може се видети и као могућа синтеза Уљаревићевих песничких искустава из треће фазе његовог песништва. Она је најпре песма вишегласног дијалога, тако и песма дубоког преиспитивања. Потрага за смислом, као стални израз ове фазе у Уљаревићевим стиховима, указује се у пуној снази овој песми. Полазећи од једне од најсложенијих песама у историји српског песништва, од „Santa Maria della Salute” Лазе Костића, ова песма говори и гласом модерне традиције, и гласом ововремене

садашњости, и гласом у коме се кроз љубавну тематику покушава осмислити свакодневица, и доживљајем поезије као уделом несвакодневног и свевременог у истинском људском искуству. У песми „Лаза Костић њим самим” нису само тако „близу љубав и смрт”, што се варира у свим деловима песме и јесте њен основни ток, већ су у најближем додиру свет и пад, узлет и згаснуће, страст и коначница, страх од Бога и страх од неиспуњеног живота, пуноћа живота и празнина света. У дијалогу с Костићем, што је један од најзахтевнијих дијалога пред којима се модерни песник може наћи, Уљаревићева дуга и римована песма настоји да и у звуку и у теми обнови песму с којом је почео модерни израз у српској поезији, али и да у непрестаном преиспитивању, исказаном на рубу емотивног и егзистенцијалног искуства, када се говори без узмака и без изговора, сагледа модерног човека разапетог између могућег и немогућег, стварног и сновишког, табуа и прекорачења, животних тежњи и животних ограничења. Субјект ове Уљаревићеве песме говори све време с границе коју би хтео да пређе упркос „немерљивим силама” културних забрана, егзистенцијалних датости и животних моћи. Отуда он говори о ономе што је, у исти мах, и дохватно и немогуће, и проживљено и недоступно. Песма „Лаза Костић њим самим”, иза костићевске „безњенице” и љубави која превазилази живот, казује о животу који је једнако свестан својих моћи и својих немоћи, чуда љубави и земаљских реалности живота.

Ако је први свет који је пред нас изнела поезија Радомира Уљаревића нестао с патријархалном цивилизацијом која му је давала смисао, ако је други свет о коме је ова поезија тако страшно говорила пропао не налазећи смисла у социјалним и политичким утопијама модерног доба, не удружујући се са смислом већ сведочећи против њега, трећи њен свет, превазилазећи просторне границе, ширећи се и у дубину и у даљину, простирући се до крајњих тачака искуства, јесте израз непрестане потраге за смислом, преиспитивање и откривање стајних тачака у несигурном и неизвесном свету.

Отуда је пут од лирски експресивне и евокативне реконструкције преко критичке снаге социјалног веризма песника водио до магијског сабирања света у језику песме који, у исти мах, и демитологизује и обнавља, и иронијски сенчи и посвећено гради. Ма колике биле промене у овој поезији, песник, заправо, као да пише једну јединствену књигу. Та књига је *Градиво*.

Обликујући песме од градива стварности, песник је потом показивао да нити је та стварност увек иста, нити су токови традиције, културе и мишљења, поетичких захтева и песничких поступака неутрални у односу према самој стварности.